

Кніга для настаўніка 2

Беларуская мова

Русский язык

Чытанне
і развіццё мовы

Чтение
и развитие речи

Матэматыка

Азнаямленне
з навакольным светам

Музыка

Выяўленчае мастацтва

Фізічная культура

Працоўнае навучанне

Кніга для настаўніка

2 клас

ДАПАМОЖНІК
ДЛЯ НАСТАЎНІКА

Рэкамендаваны
Міністэрствам
народнай адукацыі
БССР

МІНСК
«НАРОДНАЯ АСВЕТА»
1990

ББК 74.26
К53

Аўтарскі калектыў: Т. М. САВЕЛЬЕВА — «Падмова»; І. І. ПАЎЛОЎСКІ — «Беларуская мова»; М. Б. АНЦІПАВА, Л. М. КАТОНАВА — «Русский язык»; І. М. СТРАМОК — «Чытанне і развіццё мовы»; Н. Ф. ЛАПЦКАЯ — «Чтение и развитие речи»; М. І. МАРО, А. С. ШЫЛАВА — «Матэматыка»; В. М. МІНАЕВА — «Азнаёмленне з навакольным светам»; Г. І. БАРАНОЎСКАЯ, Л. У. КАСЬЯНАЎ — «Музыка»; М. С. АЗАРОНАК, У. А. БУЛАУКА — «Выяўленчае мастацтва»; Л. Д. ГЛАЗЫРЫНА, Л. І. ШЫРАКНАВА — «Фізічная культура»; С. Ф. ГАГАРЫНА, А. А. ГАНЧАРОВА — «Працоўнае навучанне».

Пад рэдакцыяй Т. М. САВЕЛЬЕВАЙ

Перакладчыкі: Л. Э. Гараніна, Н. Ф. Лапцкая

Это будет настольная книга учителя школы с белорусским языком обучения. Она подскажет, как наиболее эффективно провести во 2 классе уроки белорусского и русского языков, чтения, ознакомления с окружающим миром и по другим предметам, которые предусмотрены программой.

Кніга для настаўніка: 2-і кл.: Дапам. для
К53 настаўніка/Т. М. Савельева, І. І. Паўлоўскі, М. Б. Анціпава і інш.; Пад рэд. Т. М. Савельевой.— Мн.: Нар. асвета, 1990.— 272 с.: іл., нот. іл.
ISBN 5-341-00007-2.

Книга для учителя: 2-й кл.: Пособие для учителя.

Гэта будзе настольная кніга настаўніка школы з беларускай мовай навучання. Яна падкажа, як найбольш эфектыўна правесці ў 2 класе ўрокі беларускай і рускай моў, чытання, азнаёмлення з навакольным светам і па іншых прадметах, якія прадугледжаны праграмай.

4306010000—045
К ————— 10—90
М303(03)—90

ББК 74.26

ISBN 5-341-00007-2

© Калектыў аўтараў, 1990

ПРАДМОВА

У «Кнізе для настаўніка» дадзены метадычныя рэкамендацыі па кожнаму з прадметаў, прадугледжаных вучэбным планам для другога класа агульнаадукацыйнай школы з беларускай мовай навучання.

Мэта метадычных рэкамендацый — аказаць настаўніку дапамогу ў правядзенні ўрокаў з тым, каб не толькі ўзброіць сямігадовых другакласнікаў трывалымі ведамі, навыкамі і ўменнямі, але і сродкамі саміх прадметаў, спосабамі ўстанаўлення супрацоўніцтва дзяцей, забяспечыць працэс выхавання і развіцця вучняў.

Настаўніку трэба мець на ўвазе пры гэтым, што ажыццяўленне задачы развіцця вучняў мае на мэце ў першую чаргу развіццё тых базісных (асноватворчых) здольнасцей, якія забяспечваюць усебаковае станаўленне і самаўдасканалванне асобы пры пераходзе ад адной узроставай ступені да другой.

Псіхолагамі ўжо даказана, што асноватворчай чалавечай здольнасцю з'яўляецца здольнасць самастойна будаваць уласную жыццядзейнасць, гэта значыць быць яе суб'ектам. Значыць, развіццё асобы трэба разглядаць як станаўленне і змену форм суб'ектнасці, кожная з якіх мае на ўвазе, па-першае, здольнасць самавызначэння чалавека ў яго жыццёвым свеце, а па-другое, — уменне ўключацца ў існуючыя і ствараць новыя віды дзейнасці і спосабы зносін са светам.

Вядома, што кожная ступень адукацыі характарызуецца сваімі асобымі працэсамі, якія закліканы развіваць у дзяцей комплекс пэўных здольнасцей, каб забяспечыць адпаведную для дадзенага ўзросту форму суб'ектнасці. Такія здольнасці ў сучаснай псіхалогіі звязваюцца з тымі псіхалагічнымі новаўтварэннямі, наяўнасць якіх дазваляе чалавеку самастойна і паспяхова ажыццяўляць тую ці іншую дзейнасць.

Так, пачатковая адукацыя ажыццяўляецца ў працэсе вучэбнай дзейнасці і таго супрацоўніцтва, якое

ўстанаўліваецца з дня ў дзень на кожным уроку паміж настаўнікамі і вучнямі, паміж вучнем і яго аднагодкамі. У гэтых працэсах закладваюцца асновы тэарэтычнага мыслення і здольнасць да кааперацыі. У сваю чаргу тэарэтычнае мысленне мае на мэце развіццё такіх спецыфічных здольнасцей, як планаванне, аналіз і рэфлексію.

У працэсе планавання вучань у думках будзе такую паслядоўнасць дзеянняў, якая дазваляе яму правільна арыентавацца ў індывідуальнай і калектыўнай дзейнасці, намячае шлях да рашэння пастаўленай задачы. Толькі абапіраючыся на планаванне, вучань можа ўсвядомлена ўключацца ў навучальнае супрацоўніцтва са сваімі аднагодкамі ў працэсе засваення ведаў і ўменняў на кожным уроку.

Дзякуючы аналізу, вучань высвятляе, што ў яго ведах і ўменнях з'яўляецца галоўным, а што — вытворным і прыватным. З дапамогай аналізу вучань нацэльвае свае дзеянні на істотныя бакі пастаўленых перад ім задач, на авалоданне агульным спосабам іх рашэння.

Рэфлексія забяспечвае магчымасць малодшым школьнікам пераходзіць ад разгляду канчатковых вынікаў сваіх дзеянняў да выяўлення спосабаў іх атрымання. Гэта мае істотнае значэнне, напрыклад, у той сітуацыі, калі вучань ўстанаўлівае прычыны магчымых памылак пры выкананні гэтых дзеянняў. Тым самым рэфлексія выступае ўжо для друга класніка асновай яго кантролю за ўласнымі паводзінамі і ацэнкі іх правільнасці.

Важна мець на ўвазе, што названыя вышэй здольнасці рэалізуюцца не толькі ў вучэбнай дзейнасці на занятках, але і ў адносінах вучня з іншымі людзьмі — дарослымі і яго аднагодкамі пасля заняткаў у школе. Усё гэта выяўляецца як здольнасць да кааперацыі дзеянняў. Праяўляецца гэта ў тым, што дзіця можа каардынаваць, узгадняць свае дзеянні з мэтамі і дзеяннямі іншых, улічваць жаданне і пункт гледжання партнёра, падпарадкоўвацца групавой норме пры выбары агульнай справы і размеркаванні абавязкаў.

Дастаткова багаты вопыт адносін дапамагае другакласніку вылучаць розныя формы і віды дзейнасці людзей і правільна ацэньваць свае магчымасці ўдзелу ў іх. Менавіта ў гэтым заключаецца спецыфіка самавызначэння вучня ў малодшым школьным узросце.

Псіхалагічныя новаўтварэнні і характар самавызначэння ў малодшым школьным узросце ствараюць праднасылкі для авалодання паўнацэннай вучэбнай дзейнасцю¹. Настаўніку трэба мець на ўвазе: калі ў пачатку школьнага навучання дзіця можа вучыцца толькі пад непасрэдным кіраўніцтвам і кантролем дарослага, то на момант яго заканчэння ён валодае ўжо спосабамі арганізацыі вучэбнай дзейнасці і можа ажыццяўляць яе самастойна.

Аптымальнае развіццё базісных здольнасцей у вучняў пачатковых класаў можа быць забяспечана толькі спецыфічнай перабудовай зместу адукацыі. Перабудоўваючы змест адукацыі ў пачатковым звяне школы, сучаснаму настаўніку важна галоўную ўвагу ўдзяляць развіццю ў вучняў цікавасці і жадання, а таксама ўмення вучыцца, імкнуцца як мага шырэй арганізоўваць навучальнае супрацоўніцтва дзяцей. Гэта забяспечыць больш свядомае засваенне ўсіх вучэбных прадметаў, з аднаго боку, а з другога, — умовы для авалодання маральнымі ўзорамі і нормаў паводзін вучняў у грамадстве.

Несфарміраванасць жа паўнацэннай вучэбнай дзейнасці ў малодшым школьным узросце, адсутнасць развітых спосабаў дзелавага супрацоўніцтва можа прывесці да з'яўлення негатыўных якасцей асобы, напрыклад такіх, як неарганізаванасць, безыніцыятыўнасць, інертнасць, пасіўнасць, вербалізм і фармалізм ведаў, адсутнасць інтарэсу і зацікаўленасці, трывожнасць і да т. п. Усё гэта можа ўскладніць таксама працэс адаптацыі дзяцей да новых умоў пры пераходзе ў наступны клас або на наступную ўзроставую ступень свайго развіцця.

¹ Заўвага. Псіхалагічныя пытанні фарміравання вучэбнай дзейнасці ў малодшых школьнікаў дастаткова добра раскрыты ў кнізе: В. В. Давыдов. Проблемы развивающего обучения. — М., 1986.

МАТЭМАТЫКА

Дадзены раздзел дапаможніка з'яўляецца метадычным кіраўніцтвам да падручніка М. І. Маро і інш. «Матэматыка, 2» і «Дадатковага матэрыялу да падручніка «Матэматыка, 2» аўтараў М. І. Маро і Я. С. Шылавай. Па ўсіх тэмах курса ў дапаможніку раскрываюцца канкрэтныя задачы і вынікі вывучэння тэмы, адзначаюцца наглядныя дапаможнікі, якія спатрэбяцца на ўроках настаўніку і вучням, прыводзяцца распрацоўкі некаторых урокаў, на якіх выкарыстоўваецца дадатковы матэрыял да падручніка.

Пачынаючы працаваць над тэмай, настаўнік павінен добра ўяўляць сабе, якія пытанні пры яе вывучэнні павінны знаходзіцца ў цэнтры ўвагі. Важна таксама загадзя ўсвядоміць, якія пытанні з раней пройдзенага трэба разгледзець у сувязі з вывучэннем новага, што з раней пройдзенага павінна атрымаць далейшае развіццё пры вывучэнні дадзенай тэмы.

Акрамя таго, настаўніку трэба ведаць асаблівасці ўспрымання, мыслення і памяці кожнага вучня, а таксама ўзровень засваення ім таго ці іншага пытання праграмы. Ведаючы ўсё гэта, можна рацыянальна правесці дыферэнцыяцыю і індывідуалізацыю заданняў, адбраць такія арганізацыйныя формы, метады і прыёмы навучання, якія дазваляць аператыўна запоўніць недахопы ў ведах дзяцей, папярэдзіць узнікненне цяжкасцей, забяспечыць магчымасць для ўсіх вучняў свядома і трывала авалодаць асноўнымі пытаннямі курса.

АСНОЎНЫЯ ПЫТАННІ МЕТОДЫКІ НАВУЧАННЯ У ІІ КЛАСЕ

У ІІ класе цэнтральнай з'яўляецца тэма «Складанне і адыманне ў межах 100». Адна з асноўных задач яе — грунтоўнае, даведзенае да аўтаматызму засваенне дзецьмі табліцы складання адназначных лікаў і адпаведных выпадкаў адымання. На этапе складання табліцы выкарыстоўваюцца добра вядомыя дзецям прыёмы складання (адымання) лікаў па частках і прыём адымання, заснаваны на веданні складу лікаў з двух складаемых. Розніца заключаецца толькі ў тым, што ў І класе дзеці выкарыстоўвалі гэтыя прыёмы пры складанні і адыманні ў межах 10, а цяпер яны павінны з іх дапа-

могай рабіць «пераход праз дзесятак». Работа над таблічным складаннем і адыманнем пачынаецца ў пачатку года і вядзецца на ўсіх наступных уроках так, каб дзеці запамнілі табліцы на памяць. Тут неабходны сістэматычны індывідуальны кантроль і ўлік засваення табліц кожным вучнем класа.

Пасля вывучэння нумарацыі лікаў у межах 100 дзеці знаёмяцца з прыёмамі вуснага і пісьмовага складання і адымання ў межах 100. Да вусных вылічэнняў адносяцца складанне і адыманне такіх двух лікаў, прынамсі, адзін з якіх адназначны ($24 + 3$, $6 + 17$, $24 - 2$, $63 - 7$) або змяшчае толькі дзесяткі ($32 + 50$, $68 - 40$, $30 + 40$). Рашаючы гэтыя прыклады, дзеці павінны цвёрда засвоіць, што адзінкі дадаюць да адзінак, а дзесяткі да дзесяткаў (аналагічна і для адымання).

На прыкладах больш цяжкіх выпадкаў складання і адымання ў межах 100 ($34 + 21$, $78 - 54$, $36 + 18$, $45 - 29$) дзеці знаёмяцца з алгарытмамі пісьмовых вылічэнняў, што дазваляе зрабіць гэты матэрыял больш лёгка і даступным для ўсіх вучняў.

Азнаямленне з прыёмамі вусных і пісьмовых вылічэнняў у II класе вядзецца, у асноўным, з апорай на нагляднасць. На працягу ўсяго навучальнага года дзеці павінны трэніравацца як у вусных, так і ў пісьмовых вылічэннях, выкарыстоўваючы апошнія тады, калі вусна рашыць прыклад цяжка. Вопыт паказвае, што, азнаёміўшыся з пісьмовымі прыёмамі складання і адымання, дзеці часам «пераносяць» іх і на вусныя вылічэнні, напрыклад складаюць 23 і 56 вусна, разважаючы пры гэтым так: $3 + 6 = 9$, а $20 + 50 = 70$, усяго атрымаецца 79 . Гэтага не трэба баяцца. Наогул строгай мяжы паміж вуснымі і пісьмовымі вылічэннямі не павінна быць.

Вялікае месца ў тэме «Складанне і адыманне ў межах 100» займае навучанне дзяцей рашэнню разнастайных тэкставых задач. Тут працягваецца работа над простымі задачамі, якія раскрываюць сэнс дзеянняў і паказваюць розныя выпадкі іх практычнага прымянення. Новымі для дзяцей будуць простыя задачы на рознаснае параўнанне лікаў і на знаходжанне невядомага кампанента дзеянняў (складаемага, памяншаемага і адымаемага). Адказным крокам у навучанні рашэнню задач з'яўляецца пераход ад простых задач да задач, якія рашаюцца двума дзеяннямі. Для гэтага патрэбна папярэдняя падрыхтоўка, якая падказваецца дадзенымі

ў падручніку практыкаваннямі па рашэнню задач з чехапаючым пытаннем, прапушчанымі данымі, задач-«ланцужкоў» (калі другая задача з'яўляецца быццам бы працягам першай і мае на ўвазе выкарыстанне ў якасці аднаго з даных адказу на пытанне папярэдняй задачы). Уся работа па навучанню рашэнню задач вядзецца на аснове рацыянальнага выкарыстання розных форм нагляднасці.

Пры азнаямленні з задачамі новага віду, як правіла, выкарыстоўваецца поўная прадметная нагляднасць або схематычны паказ даных з дапамогай кружкоў, квадратаў і інш. Спачатку, калі дзецям цяжка выбраць дзеянне, можна рэкамендаваць ім выкарыстаць прыём схематычнага ілюстравання і пры самастойным рашэнні задач. Аднак паступова павінен быць забяспечан пераход да рашэння задач «па ўяўленню» (асабліва задач, з якімі дзеці ўжо добра знаёмыя) або на аснове найпрасцейшых і таксама ўжо вядомых дзецям разважанняў, напрыклад, пры рашэнні задач на павелічэнне або памяншэнне ліку на некалькі адзінак. Нарэшце, асновай для выбару дзеяння на пэўным этапе можа з'яўляцца і спасылка на ўжо сфармуляванае правіла, напрыклад, пры рашэнні задач на рознаснае параўнанне лікаў.

Разам з прадметным і схематычным ілюстраваннем задач дастаткова шырока выкарыстоўваецца і прыём кароткага запісу задач. Тут трэба мець на ўвазе, што як ілюстраванне, так і кароткі запіс з'яўляюцца дапаможнымі прыёмамі, прызначанымі аблегчыць рашэнне ў выпадку, калі яно выклікае тыя ці іншыя цяжкасці. Таму ні адно, ні другое не павінна разглядацца ў якасці абавязковага элемента ў афармленні вучнямі рашэння задач. Як правіла, кароткі запіс, які дапамагае вычляніць асноўныя элементы задачы, выконвае сам настаўнік, прычым важна, каб ён выконваўся не загадзя, а па ходу аналізу тэксту задачы, каб у яе складанні прымалі актыўны ўдзел самі дзеці.

Састаўныя задачы рашаюцца з дапамогай складання выразу. Узоры адпаведных запісаў дадзены ў падручніку. Вельмі важна, каб і на этапе складання выразу, і пасля таго, як ён ужо складзены, настаўнік патрабаваў ад дзяцей тлумачэння кожнага кроку разважання. Няхай дзеці растлумачваюць, якое дзеянне яны выканаюць першым, аб чым даведаюцца, выканаўшы гэта дзеянне, чаму для рашэння задачы трэба выканаць іменна гэта дзеянне, як яны атрымліваюць адказ на

пытанне задачы, і г. д. Складанне выразу па задачы павінна прывучыць дзяцей не выконваць дзеянні над лікамі да таго, як будзе намечаны план рашэння. Навучыць прадумваць ход рашэння да канца, «на два крокі наперад» — вось мэта, якая павінна быць дасягнута пры навучанні рашэнню састаўных задач.

Акрамя пытанняў нумарацыі і дзеянняў над лікамі, праграма для другога года навучання прадугледжвае працяг работы па азнаямленню дзяцей з велічынямі і іх вымярэннем.

Разгляд адзінак даўжыні (сантыметр, дэцыметр, метр) і суадносін паміж імі вядзецца ў сувязі з вывучэннем нумарацыі. Аднак для ўпэўненага выкарыстання гэтых адзінак і ведання суадносін паміж імі трэба фарміраваць гэтыя веды і ўменні ў ходзе практычных практыкаванняў па вымярэнню і чарчэнню адрэзкаў зададзенай даўжыні. Пры гэтым важна кожны раз напамінаць дзецям, як робіцца вымярэнне даўжыні з дапамогай лінейкі з сантыметровымі дзяленнямі, што азначаюць нанесеныя на ёй лічбы, як павінна быць прыкладзена лінейка да вымяраемага адрэзка, і г. д.

Асобай увагі патрабуе фарміраванне ў дзяцей навыкаў правільнага напісання лічбаў, знакаў $>$, $<$, $=$. Нельга забываць, што на першым годзе навучання гэта работа вялася ў асобных умовах — дзеці прывыклі да сшытка з друкаванай асновай, дзе клеткі былі больш буйнымі, дзе не ўзнікала, як правіла, праблема размяшчэння запісаў на старонцы, і інш. Усе пісьмовыя работы штодзённа правяраюцца настаўнікам.

Побач з навучаннем пісьму ў сшытку трэба паступова прывучаць вучняў да выканання акуратных запісаў на класнай дошцы. Для гэтага частка дошкі павінна быць разграфлена ў клетку (на вышыні, зручнай для сямігадовых дзяцей).

Як і ў I класе, разгляд кожнага новага пытання пачынаецца з дэманстрацыі або практычнай работы. На працягу ўсяго другога года навучання пастаянна выкарыстоўваецца разразны лічыльны матэрыял, таму вучняў трэба забяспечыць касамі з лічыльным матэрыялам, лічыльнымі палачкамі і інш.

Вялікае значэнне надаецца арганізацыі на ўроках розных гульняў, выкарыстанню элементаў займальнасці. Аднак з часам гульні павінны адступіць на другі план — трэба забяспечыць паступовы пераход да звычайнай для школы навучальнай дзейнасці. З гэтага

пункту гледжання асабліва важна сістэматычна і мэтанакіравана, з урока ва ўрок, фарміраваць у дзяцей веды, уменні і навыкі, неабходныя для самастойнага выканання заданняў настаўніка. Самастойная работа вучняў — абавязковы элемент кожнага ўрока. З першых дзён заняткаў у II класе дзецям даюцца заданні на дом. Загадзя, на дадзеным уроку або на папярэдніх, выконваецца самастойная работа ў класе з тым, каб быць упэўненым, што дамашняе заданне акажацца пад сілу для кожнага дзіцяці. Гэта можа быць прапісванне лічбаў (па ўзору, дадзенаму настаўнікам), рашэнне прыкладаў (упачатку першы радок прыкладаў лепш запісваць і рашаць у класе, каб дзецям было зразумела, дзе павінны быць запісаны наступныя прыклады). Можна задаць на дом і рашэнне найпрасцейшых задач, але, як правіла, для аблягчэння работы карысна прачытаць тэкст задачы, спытацца, якім дзеяннем яна будзе рашацца, адзначыць, як павінна быць аформлена яе рашэнне. (Упачатку запіс рашэння задачы не адрозніваецца ад рашэння прыкладу; лік, атрыманы ў адказе, можна падкрэсліць.)

Калі настаўнік пажадае, то ўжо з самага пачатку навучальнага года можна вучыць дзяцей афармляць запіс рашэння задачы наступным чынам.

Задача.

$$8 + 2 = 10$$

Адказ: 10 сшыткаў.

Дэманстрацыйныя наглядныя дапаможнікі. 1. Наборнае палатно.

2. Наборы прадметных карцінак, картчак з запісанымі на іх лікамі (1, 2, 3, ..., 9, 10, 20, 30, ..., 100), знакамі дзеянняў і адносін («+», «—», «=», «>», «<»).

3. Наборы лічыльных палачак і палосак з кружкамі, па 10 на кожнай палосцы, якія паказваюць дзесяткі, і палоскі з 1, 2, ..., 9 кружкамі, якія паказваюць адзінкі для ілюстрацыі дзесятковага складу двухзначных лікаў.

4. Мадэлі манет.

5. Мадэлі геаметрычных фігур (кругі, трохвугольнікі, квадраты).

6. Абак.

7. Двухколерныя кружкі на рызінцы — дапаможнік, аналагічны таму, які выкарыстоўваўся ў I класе, але з двюма рызінкамі, па 10 кружкоў на кожнай.

8. Метр дэманстрацыйны.

9. Квадрат з вугалком для ілюстрацыі здабыткаў (квадрат са стараной 40 см, падзелены на 100 меншых квадратаў). Вугалок выразаны з кардону або зроблены з дзвюх лінеек, замацаваных пад прамым вуглом. Прыкладваючы вугалок да квадрата, можна праілюстраваць любы выпадак таблічнага множання.

Індывідуальныя наглядныя дапаможнікі. 1. Наборнае палатно з двума радамі кішэняў, па 10 у кожным. 2. Наборы прадметных карцінак, картчак з лічбамі, знакамі дзеянняў і адносін («+», «—», «=», «>», «<»).

3. Мадэлі геаметрычных фігур: кругі, трохвугольнікі, квадраты па 10 фігур кожнага віду, і, акрамя таго, 10 кругоў іншага колеру.

4. Каса для захавання лічыльнага матэрыялу.

5. Лінейка.

6. Дэцыметр і метр, зробленыя дзецьмі з паперы.

7. Табліца разрадаў з дзвюма рухомымі палоскамі, на якіх запісаны лічбы для абазначэння двухзначных лікаў.

8. Набор палосак з кружкамі (10 палосак, па 10 кружкоў на кожнай, і палоскі з 1, 2, 3, ..., 9 кружкамі на кожнай) для ілюстрацыі дзесятковага складу двухзначных лікаў.

9. Квадрат з вугалком для ілюстрацыі здабыткаў (квадрат са стараной 10 см, падзелены на 100 квадратаў).

10. Абак з двухколернымі кружкамі.